

9

צירה במוסקבה

הגענו למוסקבה (בדרך פראג) בשעה סגרירית ואפורה ביום 2 בספטמבר 1948 אחרי-הצהרים. הדבר הראשון שאמרו לי הפקידים של משרד-החוץ הסובייטי שקידמו את פני בנמל-התעופה היה זה שאולי קשה יהיה לנו קצת להגיע למלון כי בעצם השעה היא התנהלה בעיר הלווייתו של אנדריי ז'דאנוב, אחד מעוזריו הקרובים ביותר של סטאלין. לכן היו הדברים הראשונים שעשו עלי רושם בבריה"מ אורך ההלוויה היא ורצינותה ומאות-האלפים — אולי המיליונים — שראינו ברחובות בדרכנו למלון-מטרופול. המלון, שהיה מיוחד לשימושם של זרים בלבד, עשה רושם של משהו מתקופה אחרת. החדרים היו ענקיים ובהם נברשות-בדולח, מרבדי-קטיפה ארוכים, כורסות-פלוש ממולאות יותר מדי, ובחדר אחד היה אפילו פסנתר-כנף. בכל קומה ישבה גברת אחת קשישה וזועפת שהיית מוסר לה את מפתחותיך בצאתך את המלון, אלא שברור היה כי תפקידה לדווח לק.ג.ב. על האורחים, אף כי רחוק היה מאד מן הדעת שהיא מקור האינפורמציה היחיד. מעולם לא מצאנו מיקרופונים בחדרים שלנו, אף-על-פי שערכנו בקביעות חיפושים כדי למצוא אותם, ואנשים ותיקים יותר מן הסגל הדיפלומטי במוסקבה קיבלו זאת כדבר המובן-מאליו שמקליטים כל מלה שאני אומרת בדירת-המלון בת שני החדרים שבה התגוררתי עם שרה וזכריה.

במלאות שבוע-ימים לישיבתנו במלון תפסתי שבהקדם האפשרי יהיה עלינו להתהיל לחיות בסגנון הקיבוץ, שאם לא כן יאזל הכסף שלנו לגמרי. יוקר-החיים היה גבוה במידה לא-תאומן, וחשבון-המלון הראשון שקיבלנו היכה אותי בתדהמה. "רק בצורה אחת נוכל להסתדר בתקציב הצנוע שלנו", אמרתי לאנשי-הסגל שלי, "וזאת, אם נתחיל לאכול רק ארוחה אחת ביום בחדר-האוכל של המלון. אני אדאג למזון לארוחות-בוקר-וערב, ובימי-ששי נסעד סעודה עיקרית

יחד בערב". למחרת היום ממש יצאנו, לו קדר ואני, לקנות כירות-חשמל, שאחרי-כך חילקתי אותן בכל החדרים שלנו, יחד עם כל-י-חרסינה וסכומים ששאלתי מן המלון — כי את אלה עדיין אי-אפשר היה להשיג כלל בשום חנות במוסקבה שלאחר המלחמה. אשר לאוכל, לו ואני מילאנו פעם או פעמיים בשבוע את הסלים שלנו בגבינה, נקניקים, לחם, חמאה וביצים (אותם קנינו בשוק שהיה זול קצת יותר מכל חנות שבעיר) ושמנו אותם בין החלונות הכפולים הגדולים של חדרינו כדי שלא יתקלקלו. בשבתות הכינותי מין ארוחת-בוקר מאוחרת למשפחתי שלי (ול"רווקים" שבאנשי-הסגל, ובכללם אייגה ולו), שבושלה על כירה חמה בחדר-האוכל בדירת-המלון שלי.

נדמה לי שאותם טיולים לשוק בשעה מוקדמת כל-כך בבקרי-חורף מקפאים היו אולי הדבר האחד הנעים ביותר שעשיתי במשך שבעת חודשי ישיבתי בברית-המועצות. לא לו ולא אני לא ידענו רוסית, אבל האיכרים בשוק הסבירו לנו פנים מאד וחיכו בסבלנות, כשהם מחייכים ומסבירים לנו שאנו יכולות לנגוס ולטעום לאט-לאט עד שנחליט מה לקנות. בדומה לרוב בני-האדם הוקסמתי מן האדיבות, הכנות וההמימות של הרוסי המצוי, אף-על-פי שבתורת סוציאליסטית הזדעזעתי כמובן, שוב ושוב ממה שראו עיני בחברה הסובייטית חסרת-המעמדות כביכול. לא יכולתי להאמין למראה-עיני כשהייתי נוסעת בחוצות מוסקבה ורואה גשים בגיל-העמידה חופרות תעלות ומטאטאות את הכבישים ורק סחבות כרוכות על רגליהן בקור של 40 מעלות מתחת לאפס, בעוד גשים אחרות בפרוות ובעקבים גבוהים נכנסות למכוניות מצוחצחות ועצומות.

מלכתחילה היה לנו בערבי-שבת "בית פתוח" בחדרים שלי. קיויתי שאנשים מקומיים יכנסו — כמנהג הבריות בישראל — לשבת אתנו, לטעום עוגה ולשתות כוס תה אתנו, אבל זו היתה תקוה תמימה מאד — אף כי המסורת של ערבי-שבת היתה עתידה להימשך זמן רב לאחר שעזבתי את מוסקבה. עתונאים באו, יהודים ולא-יהודים משגריריות אחרות באו, אנשי-עסקים יהודים שבביקור (כגון פרוונים מארצות-הברית) באו, אך מעולם לא רוסים, ואף לא פעם אחת יהודים-רוסים. אך על זה עוד אוסיף בהמשך הדברים.

תפקידי הרשמי הראשון היה לכתוב מכתב-תנחומים רשמי למר מילוטוב, שר-החוץ הסובייטי, לרגל מותו של ז'דאנוב, ואחרי-כך להגיש את כתב-התאמנה שלי. נשיא בריה"מ, מיכאיל שוורניק, לא היה בעיר, ולכן נערך הטכס במעמדו של ממלא-מקום הנשיא. לא אכחיש שהייתי עצבנית מאד. מה אם אעשה או אגיד דבר שלא-כהלכה? התוצאות לגבי ישראל עלולות להיות חמורות ביותר. או נניח שאאכזב את הרוסים? מימי לא עשיתי לפני כן דבר הדומה לזה אפילו במעט, והייתי חדורה תחושת-אחריות. אבל אייגה הרגיעה אותי, שידלה אותי לעדות את מחרזות-הפנינים שלה, ובלוויית נמיר, אריה לבבי (המזכיר-הראשון שלנו) ויוחנן רטנר (הנספח הצבאי שלנו). יצאתי שקטה, פחות או יותר, להשתתף באותו פולחן קצר שציין למעשה את ראשית קיומה הרשמי של הנציגות הישראלית בברית-המועצות. לאחר שנקרא כתב-ההאמנה שלי, נשאתי

נאום קצר בעברית (שלחנו אותו קודם לשר-הטכס הסובייטי כדי שיספיק להכין תרגום), ואחר-כך היתה קבלת-פנים צנועה, נעימה למדי, לכבודי.

עתה שעבר הצעד הרשמי העיקרי היה בי רצון נואש לבוא במגע עם היהודים. כבר אמרתי לאנשי-הסגל שלי שמיד לאחר שאגיש את כתב-ההאמנה שלי נבקר כולנו בבית-הכנסת. שם, אם לא בשום מקום אחר, בטוחה הייתי שנפגוש ביהודי רוסיה, שמהם הופרדנו זה שלושים שנה — מאז המהפכה — ושעל-אודותם לא ידענו כמעט מאומה. מה טיבם? מה נותר מיהדותם אחרי שנים כה רבות של חיים תחת משטר שקידש מלחמה לא רק על כל הדתות באשר הן אלא גם במיוחד על היהדות, ואשר ראה בציונות פשע שהענשים היחידים ההולמים אותו הם עבודת-פרך במחנה-כפייה או גירוש לאסיה הסובייטית. אף-על-פי שהעברית היתה אסורה הרי האידיש נסבלה במשך זמן-מה, ואפילו ניתנה חסות רשמית למחוז אוטונומי יהודי דובר-אידיש, בירובידוואן, על גבול סין. אבל מחוז זה מעולם לא זכה להצלחה, ולאחר מלחמת-העולם השניה (בה נספו מיליוני יהודים רוסים) דאגו לכך השלטונות הסובייטיים שרוב בתי-הספר והעתונים האידישאים לא ייפתחו עוד מחדש. כאשר הגענו לברית-המועצות היה בה לא רק דיכוי גלוי אלא גם סוג מרושע של אנטישמיות בהנחיית השלטון, שכעבור שנים אחדות היה עתיד "לפרוח" וללבוש אותה צורה של רדיפות סיטוניות ואכזריות על יהודים ומאסרי אינטלקטואלים יהודים — שהקנים, רופאים, סופרים — שהואשמו ב"קוסמופוליטיות" וב"אימפריאליזם ציוני". המצב היה כבר טראגי כל-כך עד שאותם מאנשי הצירות שהיו להם שארי-בשר קרובים ברוסיה — אחים, אחיות, אפילו הורים — התיסרו כל זמן ישיבתי במוסקבה בספקות אם ראוי או לא ראוי שיבואו במגע עם אנשים שהשתוקקו אמנם לראותם אלא שידעו כי אולי ייגור עליהם גירוש אם יתגלה כי יש להם קשר אל ישראלי כלשהו.

זו היתה דילמה המטרפת את הדעת, ולעתים קרובות בילינו ימים שלמים בניסון להחליט על הנימוקים בעד ונגד יצירת מגע עם אחותו של פלוני או משלוח כסף ומזון לאמו הזקנה והחולה של אלמוני, ובדרך-כלל הגענו למסקנה כי, בלי הבדל מה נעשה, נזיק לקרובים שלהם, ולכן למענם מוטב יהיה שלא לעשות מאומה. מובן, היו יוצאים-מן-הכלל, אך אפילו עכשיו אינני מעיזה לכתוב על כך באופן חפשי, כי אם אעשה זאת הריני עלולה להעמיד בסכנה נוראה יהודים שעודם נמצאים ברוסיה. כיום כל העולם התרבותי יודע מה קורה לאזרחים סובייטים המתעלמים מן הדינים והתקנות המעוותים שבהם המנהיגים משתדלים לפקח עליהם. אבל שנת 1948 היתה עדיין שנה של "ירח-דבש", וקשה היה לנו מאד להבין או לקבל מערכת-דברים שבה היתה זו עבירה נגד המדינה אם תיפגש אשה זקנה עם בן שזה שלושים שנה לא ראתה אותו — מה גם שאותו בן היה חבר מופר בסגל הדיפלומטי ולהלכה נתקבלה נוכחותו בברכה בברית-המועצות.

על-כל-פנים, בשבת הראשונה שלאחר הגשת כתב-ההאמנה יצאנו ברגל לבית-

הכנסת הגדול (שני בתי-הכנסת הנוספים שבמוסקבה היו רק מבני-עץ קטנים) ובידי כל אחד מן האנשים של הצירות היו טלית וסידור. בבית-הכנסת מצאנו רק כ-100 או אולי 150 יהודים קשישים, שלא היה להם כל מושג שגבוא, כמובן, אף-על-פי שהודענו לרב שלייפר שאנו מקווים לבקר בתפילת-שבת. סמוך לסוף התפילה נאמרה, כנהוג, תפילה לשלום ראשי המדינה — ואהרן-כך, להפתעתי, גם לשלומי. אני ישבתי בעזרת-הגשים, וכאשר הוזכר שמי קמו כל המתפללים ולטשו את עיניהם אלי כאילו הם מבקשים לחרוט את פרצופי בזכרונם. איש לא אמר דבר. הם רק הביטו בי והביטו.

אחרי שנגמרה התפילה הצגתי את עצמי לפני הרב וכמה דקות גילגלנו שיחה. בינתיים כבר נשאו אנשי הצירות את רגליהם ללכת, ואני התחלתי ללכת לבדי לבית-המלון, ראשי מלא מחשבות על התפילה ועל הגברים והנשים הזקנים המעטים, שנראו מרופטים ועייפים, והם הולכים עדיין בכל שבוע לבית-הכנסת במוסקבה. לא הרחקתי לכת ביותר והנה התחכך בי קשיש אחד בצורה שמיד ידעתי שאיננה מקרית. "אל תגידי מאומה", לחש אלי באידיש. "אני אמשך ללכת ואת לכי אחרי". כשהיינו קרובים למלון נעצר פתאום, הסתובב וניצב מולי, ובעודו עומד שם באותו רחוב מוסקבאי שטוף-רוחות אמר את ברכת "שהיינו", שאותה שמעתי בפעם האחרונה מפי הרב פישמן-מימון בתל-אביב ביום 14 במאי. לפני שאספיק לומר דבר ולעשות דבר חמק היהודי הזקן ונעלם, ואני נכנסתי למלון לבדי, דמעות בעיני, ואני שואלת את עצמי אם אמנם היתה אותה פגישה פאתטית מזוהה או שמא רק חלמתי חלום.

כעבור שבועות אחדים חל ראש-השנה. אמרו לי שבימים-נוראים מספר הבאים לבית-הכנסת גדול מאשר בשבתות, ואני שוב החלטתי כי הצירות כולה תשתתף בתפילת ראש-השנה. ואן, יום או יומיים לפני-החג, הופיע מאמר ארוך ב**פראבדה**, כתוב בידי איליה אַרנבורג, עתונאי ומליץ-יושר סובייטי נודע שהוא עצמו היה יהודי. לולא סטאלין, כתב ארנבורג בחסידות, לא היתה מדינה יהודית בנמצא כלל. "ובכל-זאת, שלא יהיה כאן מקום לטעות", הסביר, "מדינת-ישראל אין לה ולא-כלום ליהודי ברית-המועצות, שאין בה בעיה יהודית ולכן אין בה צורך בישראל. ישראל מיועדת ליהודי הארצות הקאפיטאליסטיות, שבהן האנטישמיות פורחת בהכרח. ועל-כל-פנים אין ישות הקרויה עם יהודי. זהו מושג מגוחך לא פחות מאשר אילו באו וטענו שכל אלה ששערם אדום או ילאפם יש צורה מסוימת שייכים לעם אחד". לא רק אני אלא גם יהודי מוסקבה קראו את המאמר הזה. והואיל והיו רגילים לקרוא בין השורות, הבינו כמוני במה כל הענין וידעו שמוזהרים אותם שיתרחקו מאתנו! הדרך שבה בחרו אלפים על אלפים מן היהודים האלה בידועים ובאומץ-לב להגיב על אותה אזהרה מאוימת היתה דבר שזיעזע אותי והמם אותי כאשר הייתי עדה לכך, והוא משמש לי מקור-השראה מאז ועד היום. בכל מה שאירע באותו יום של ראש-השנה אין גם פרט אחד שאינני זוכרת אותו כמו חי — ובאותה התרגשות — כאילו אירע לפני שעות אחדות בלבד.

כמו שהיה בתכניתנו תחילה, הלכנו בראש־השנה לבית־הכנסת. כולנו — הגברים, הנשים והילדים של הצירות — לבשנו את בגדי־החמדות שלנו, כיצא יהודים בחג יהודי. אבל הרחוב שמול בית־הכנסת השתנה. עכשיו היה מלא אנשים, צפופים כמו סרדיניים, מאות על מאות, מכל הגילים, ובהם קצינים וחיילים של הצבא האדום, בני־נוער ותינוקות בזרועות הוריהם. כרגיל היו כ־2,000 יהודים באים לבית־הכנסת בהגים, אבל עכשיו המתין לנו המון של קרוב ל־50,000 איש. לרגע לא יכולתי לתפוס מה קרה — אף לא מי האנשים האלה. ואחר־כך נפקחו עיני לראות. הם באו — היהודים האמיצים והטובים הללו — כדי להיות אתנו, להפגין את תחושת הקירבה שלהם ולחוג את הקמתה של מדינת־ישראל. בתוך שניות ספורות הקיפו אותי, כמעט בשאו אותי על כפיים ממש, כמעט מעכו אותי, ושוב ושוב היו קוראים בשמי. לבסוף פינו לי דרך והניחו לי להיכנס לבית־הכנסת; אבל גם שם נמשכה ההפגנה. בעזרת־הנשים היה מישהו ניגש אלי כפעם־בפעם, נוגע בידי, מלטף את שמלתי או אפילו מנשק אותה. בלי נאומים ומצעדים, ובעצם בלי מלים כלל, היו יהודי מוסקבה מוכיחים את רצונם העמוק — ואת הצורך שלהם — להשתתף בנס הקמתה של המדינה היהודית, ואני הייתי בשבילם סמל של המדינה.

לא יכולתי לדבר, לא לחייך, ולא לנופף בידי. כמו אבן ישבתי בעזרה ההיא, בלי לזוז, בעוד אותן אלפי עיניים נעוצות בי. אין ישות הקרויה עם יהודי, כתב ארנבורג. מדינת־ישראל אינה אומרת שום דבר ליהודי ברה"מ! אבל אזהרתו נפלה על אזניים אטומות. שלושים שנה היינו מפורדים מהם. עכשיו שוב היינו יחד, ובעוד אני מסתכלת בהם ידעתי כי שום איום, ויהיה נורא ככל שיהיה, בשום־פנים לא היה יכול למנוע את האנשים הגלהבים שראיתי אותו יום בבית־הכנסת מלומר לנו, על־פי דרכם, מה ישראל אומרת להם. התפילה הסתיימה, ואני קמתי לצאת, אך כמעט לא יכולתי לזוז. גדמה היה לי שנלכרתי בנחשול של אהבה עזה כל־כך עד שנשימתי נעצרה בפועל־ממש ולבי האט את פעימותיו. גדמה לי שהייתי קרובה להתעלף. אבל ההמון עדיין היה גועש סביבי, אנשים הושיטו ידיהם ואמרו **נאשא גולדה** (גולדה שלנו) ו"שלום, שלום", ובכו.

מתוך אותו אוקיגוס של בני־אדם עדיין אני יכולה לראות שתי דמויות בבירור: אחד גוך שהיה חוזר וצץ מולי ואומר **גאָלדעלע, לעבען זאַלסט דו. שנה טובה** (גולדה'לה, האריכי ימים ושנה־טובה), ואשה אחת שהיתה רק חוזרת ואומרת: "גולדה'לה! גולדה'לה!" ומחייכת ומפריחה אלי נשיקות.

לא יכולתי לחזור למלון ברגל, ולכן למרות איסור הנסיעה בשבת כבמועדים דחף אותי מישהו לתוך מונית. אבל גם המונית לא יכלה לזוז מפני שהיא נבלעה בתוך אותו המון של יהודים מריעים, צוחקים ובוכים. רציתי לומר משהו, איוה דבר שהוא, לאנשים הללו, כדי שידעו שאני מבקשת את סליחתם על שלא רציתי לבוא למוסקבה ועל שלא ידעתי כמה הקשרים שלהם אלינו אמיצים. על שתמהתי, בעצם, אם עדיין יש קשר בינם לבינינו. אבל לא יכולתי למצוא את המלים. בסך־הכל הצלחתי לומר, בצורה מגושמת, ובקול שלא דמה אפילו

לקולי, משפט אחד באידיש. הוצאתי את ראשי מחלון המונית ואמרת: "א דאנק אייך וואס איר זייט געבליבען יידן" (תודה לכם שנשאתם יהודים), ושמעתי איך אותו משפט פגום ועלוב עובר מפה לפה בתוך ההמון העצום כאילו היתה זו מין מימרה נבואית נפלאה.

לבסוף, משעברו עוד כמה דקות, הניחו למונית לגוע קדימה ולהסתלק. במלון התאספו הכל בהדרה. היינו מוזועזעים עד מעמקי נפשנו ממש. איש לא דיבר. רק ישבנו לנו. זו היתה בשבילנו תגלית כל-כך גדולה עד שלא יכולנו לדבר עליה, אבל היה לנו צורך להיות יחד. אייגה, לו ושרה הטיפחו כאילו עוד-מעט יישברו לבותיהן, ואחדים מן הגברים כבשו את פניהם בידיהם. אבל אני אפילו לבכות לא יכולתי. רק ישבתי, חירות-פנים, והבטתי מולי. וכך נשארנו שעות על שעות, מוצפים רגשות כה אדירים עד שלא יכולנו אפילו למסור אותם זה לזה. אינני יכולה להעמיד פנים כאילו ידעתי אז לבטח שבתוך עשרים שנה אראה רבים מן היהודים הללו בישראל. אבל דבר אחד ידעתי: ידעתי שברית-המועצות לא הצליחה לשבור את רוחם; שרוסיה, בכל עצמתה, נכשלה. היהודים נשארו יהודים.

מישהו צילם אותו המון של ראש-השנה, ואני מניחה שהדפיסו ממנו אלפי עתקים, כי לאחר-מכן היו אנשים שעברו על פני ברחוב לוחשים אלי, חרש-חרש עד שבתחילה לא הבינתי מה הם אומרים: "יש לנו התמונה". מובן, ידעתי שהיו מעתירים אותה מידה של אהבה וגאווה על מטאטא, אילו נשלח אליהם ליצג את ישראל. ואף-על-פי-כן, מאד נגעו הדברים אל לבי כשלאחר שנים הביאו לי עולים מרוסיה הדפסים מצהיבים בני עשרים שנה של אותו תצלום, או של תצלום שבו אני נראית מגישה את כתב-ההאמנה שלי בקרמלין, שהופיע ב-1948 בכתב-עת סובייטי ונשמר גם הוא באהבה עשרים שנה.

ביום-הכיפורים שוב התאספו אלפי יהודים ומילאו את בית-הכנסת מפה לפה, והפעם נשארתי שם עמם כל היום. זכור לי שכאשר השמיע הרב את הפסוק המסיים את התפילה, "לשנה הבאה בירושלים", עבר רעד את בית-הכנסת כולו, ואני אמרתי תפילה קטנה משלי. "אלוהים, הלוואי. אם גם לא בשנה הבאה, הבא את יהודי רוסיה אלינו במהרה". אך אפילו אז לא שיערתי באמת שאכן יקרה הדבר בימי-חיי.

זמן לא רב אחרי-כן התגלגלה הזכות לידי לפגוש במר ארנבורג. אחד מפתחי-החוץ שהיו מוצבים במוסקבה, אנגלי אחד שהיה בא לבקר אצלנו בערבני-שבת, שאל אותי פעם אם אני רוצה להיפגש עם ארנבורג. "למען האמת, כן", אמרתי. "יש דבר אחד או שנים שהייתי רוצה מאד לדבר אתו עליהם". "אני אסדר את זה", הבטיח האנגלי, אך מעולם לא קיים. והנה, שבועות אחדים אחרי-כן, היתה מסיבה של יום-העצמאות בשגרירות הצ'כית ואותו עתונאי עצמו ניגש אלי. "מר ארנבורג נמצא כאן", אמר. "אביא אותו אליך?" ארנבורג היה שתוי לגמרי — מצב שלא היה בלתי-רגיל אצלו, כך סיפרו לי — ומלכתחילה היה תוקפני מאד. הוא התחיל לדבר אלי רוסית. "אני מצטערת, אבל אינני מדברת

רוסית", אמרתי. "האם אתה מדבר אנגלית?" הוא נתן בי מבט מאוס והשיב: "אני שונא יהודים שנוולדו ברוסיה ומדברים אנגלית". ואני מצטערת על יהודים שאינם מדברים עברית, או לפחות אידיש! עינתי מובן, הרבה והרבה אנשים שהסתובבו סביב שמעו את חליפת-הדברים הזאת, ואינני סבורה שהיא הגבירה אצל מישהו את רגשי-הכבוד שלו למר ארנבורג.

פגישה מעניינת ומלבבת הרבה יותר היתה לי עם אורחית סובייטית בקבלת-הפנים שערך מר מולוטוב ביום-השנה למהפכה הרוסית, שאליה כל הדיפלומטים במוסקבה מוזמנים בכל שנה. ראשי-המשלחות נתקבלו על-ידי שר-החוץ בחדר מיוחד. אחרי שלחצתי את ידו של מולוטוב ניגשה אלי רעייתו, ז'מציגינה מולוטוב. "אני כל-כך שמחה להיפגש אתך, סוף סוף", אמרה, בחמימות-אמת ואפילו בהתרגשות. אחר-כך הוסיפה: "אני מדברת אידיש, את יודעת". "האם את יהודיה?" שאלתי בפתיעה מסוימת. "כן", ענתה לי באידיש, "איך בין דאך א אירישע טאכטער" (אני בת יהודים). שעה ארוכה למדי שוחחנו. היא ידעה הכל על המאורעות בבית-הכנסת ואמרה לי שזה היה טוב מאד שהלכנו לשם. "היהודים רצו כל-כך לראותך", אמרה. אחר-כך נגענו בשאלת הנגב, שהיתה נדונה אז בארץ. אמרתי משהו על כך שאינני יכולה למסור אותו מפני שבתי גרה שם, והוספתי ששרה נמצאת אתי במוסקבה. "אני מוכרחה לפגוש אותה", אמרה מרת מולוטוב. ובכן הצגתי לפני את שרה ואת יעל גמיר, והיא דיברה אתן על ישראל והציגה לשרה שאלות על הקיבוצים, מי יושב בהם ואיך הם מנוהלים. היא דיברה אידיש אל הנערות ולא ידעה את נפשה מרוב שמחה כאשר שרה השיבה באותה לשון. כשהסבירה שרה שברביבים הכל נמצא בבעלות משותפת ואין שום רכוש פרטי, נראתה מרת מולוטוב מודאגת. "זה לא רעיון טוב", אמרה. "אנשים אינם אוהבים לשתף את האחרים בכל. אפילו סטאלין מתנגד לזה. עליכם להכיר את מחשבותיו וכתביו של סטאלין בנושא הזה". לפני שובה אל שאר אורחיה חיבקה בזרועה את שרה, ובדמעות בעיניה אמרה: "איחולי לכם, שיהיה לכם טוב שם, ואז יהיה טוב לכל היהודים בכל מקום". מעולם לא ראיתי שוב את מרת מולוטוב ולא שמעתי שוב על-אודותיה. כעבור שנים רבות, בניו-יורק, סח לי הנרי שפירא, הכתב הוותיק של סוכנות "יונייטד-פרס" במוסקבה, שאחרי שיהתה אתנו אסרו את ז'מציגינה מולוטוב, ואני זכרתי את חגיגת-היובל היא ואיך חזינו, בשעה מוקדמת יותר ביום ההוא, במצעד הצבאי בכיכר האדומה. כל-כך קינאתי ברוסים בגלל כל כלי-הנשק הללו שהוצגו לראויה — שאפילו קמצוץ קטן מהם היה למעלה מהישגיידינו — ומולוטוב, כאילו הביז למחשבותי, הרים בהמשך היום כוסית ודקה לכבודי ואמר: "אל תחשבי שהגענו לזה ביום אחד. יבוא זמן וגם לכם יהיו הדברים האלה. יהיה בסדר".

אבל בינואר 1949 כבר היה ברור שיהודי רוסיה ישלמו מחיר כבד בעד קבלת הפנים שערכו לנו, בעד ה"בגידה" באידיאלים הקומוניסטיים שהשתמעה — מבחינתו של השלטון הסובייטי — מן השמחה בה קיבלו את פנינו. התיאטרון

האידישי במוסקבה נסגר. העתון האידישי אייניקייט נסגר. בית-ההוצאה היהודי "עמעס" נסגר. לא היתה חשיבות לדבר שכל אלה הלכו בנאמנות בתלם הקומוניסטי. העובדה נשארה בעינה שיהודי רוסיה גילו ענין כה רב בישראל ובישראלים עד שהדבר לא היה לרוחו של הקרמלין. לא יצאו תמישה חודשים וברוסיה לא נותר עוד למעשה אפילו אירגון יהודי אחד, והיהודים גוהרו שלא להתקרב אלינו.

בינתיים קיימתי כדת-וכדין את הסיבובים הנחוצים של ביקורי-נימוסים אצל ראשי הציריות והשגרירויות האחרות שבמוסקבה וחיכיתי לדיוור של קבע. לבסוף נתנו לנו בית, חווילה דו-קומתית שהשתבחה בחצר גדולה שבה היו כמה בניינים קטנים שיכלו לשמש לדיוור. קשה היה לי מאד להשכיח מלבי את המתרחש בישראל, בארוחות-הערב ומסיבות-התה שהייתי צריכה להשתתף בהן — שלא לדבר על ענין ריהוטו של הבית החדש. אבל ככל שנקדים לעבור אליו יהיה זה משובח, ולכן ביקשתי את אייגה שתצא לשבדיה לקנות את הרהיטים, הווילונים והמנורות שהיו נחוצים לנו בשבילו. עברו עליה שבועות אחדים עד שמצאה את הדברים שרצינו בהם במחירים שנוכל לעמוד בהם, אבל היא הפליאה לעשות וריהטה את שבעת חדרי-השינה שלנו, את אולם קבלות-הפנים, חדרי-האוכל, המטבח וכל המשרדים שלא ביקר ובצורה מושכת-לב. דרך-אגב, כשיצאה לשטוקהולם תחבנו את כל הדואר שרצינו לשלוח לאירופה למזוודה שלה, אבל בדרך היא החליטה שישראל זקוקה באמת לילקוט דואר דיפלומטי, והיא דאגה לכך שיעצבו ילקוט כזה בשבילנו בחנות-כלבו שטוקהולמית. היא גם הביאה בגדים חמים לכולנו וקופסות-שימורים.

פעמיים חזרתי לישראל בתוך שבעת החודשים שעשיתי במוסקבה, ובכל פעם היתה לי הרגשה שאני באה מפלאניטה אחרת, מארץ קרה ורחבת-ידיים של חשדנות, איבה ושתיקה אל חמימותה של ארץ קטנה — שעדיין היא עומדת במלחמה ובפניה תלאות עצומות אלא שהיא פתוחה, שופעת-תקוה, דמוקרטית ושלי — ובקושי יכולתי למצוא את לבי להיקרע ממנה שוב. בראשון מאותם שני ביקורים — שחל אחרי הבחירות אצלנו בינואר 1949 — שאל אותי בן-גוריון אם אהיה מוכנה להצטרף לממשלה שהוא מרכיב. "אני רוצה שתהיי שרת-העבודה", אמר. מפא"י, מפלגת-הפועלים הגדולה ביותר בישראל, זכתה בנצחון מכריע בקלפי והשיגה 35 אחוז מכל הקולות (20 אחוז יותר ממפ"ם, המתחרה השניה לה בגדלה) בבחירות שבהן הצביעו 87 אחוז מכל בעלי זכות-הבחירה בישראל. ממשלתה הראשונה של המדינה היתה ממשלת-קואליציה שכללה את החזית הדתית המאוחדת, המפלגה הפרוגרסיבית, והספרדים (מפלגה זעירה שייצגה את האינטרסים של אלה המכונים עדות-המזרח).

הגוש הדתי הביע קצת מורת-רוח מן הרעיון שאשה תהיה חברה בממשלה, אך לבסוף קיבל את הנימוק שבישראל הקדומה היתה דבורה שופטת — תפקיד שווה לפחות לזה של שרה בממשלה, אם לא חשוב ממנו! ההתנגדות מצד הגוש הדתי למתן תפקיד רשמי בידי, רק בגלל היותי אשה, צצה ועלתה